

Bahreyn 2010

Resmi Adı	Bahreyn Krallığı
Başkent	Manama
Yüzölçümü	665 km ²
Nüfus	1.262.000
GSYH	21,7 milyar dolar
Hükümet Biçimi	Anayasal Monarşi
Devlet Başkanı	Kral Hamad bin Isa El-Halife (2002-)
Dışişleri Bakanı	Halid Bin Ahmed El-Halife
Türkiye Büyükelçisi	İbrahim Yusuf Abdullah
Askeri Harcamalar	552 milyon dolar
Asker Sayısı	19.460

Etnik Yapı

Arap	% 73
Asyalı	% 13
İranlı	% 8
Diğer	% 6

Dini Yapı

Şia	% 60
Sünni	% 25
Diğer	% 15

Petrol Üretimi	48.560 varil/gün
Petrol Tüketimi	39.000 varil/gün
İhracat	15,1 milyar dolar
İthalat	12,1 milyar dolar

Bahreyn 2010

Ahmet Öztürk

[Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Özet

Körfez'in küçük ülkelerinden biri olan Bahreyn'de 2010 yılı iç gelişmelerine iki temel konu damgasını vurmuştur. Bunlar, genel seçimler ve küresel ekonomik krizin ülke ekonomisi ve toplum üzerindeki azalan etkileridir. Dış gelişmeler ve dış politika alanında ise daha önceki yıllarda olduğu gibi, ülkenin güvenlik doktrin ve politikalarını da belirleyen bölge içi tehdit ve bu tehdide bağlı olarak ülkenin yakın ilişkiler içine girdiği ülkeler etkili olmuştur. Tehdit bağlamında 2010 yılında da İran başı çekmiştir. Bu tehdide karşı da Bahreyn, başta Suudi Arabistan gibi komşu Körfez ülkeleri olmak üzere, Körfez'de önemli askeri ve siyasi nüfuzu olan ABD ve diğer Batılı ülkeler ile yakın ilişkiler içinde olmuştur. Ayrıca Körfez ülkelerinin 2010 yılıyla başlayan kısa bir dönem için açıkladıkları silahlanma programı ülkede tartışılan önemli bir iç ve dış politika konusu olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bahreyn | Basra Körfezi | İç Politika ve 2010 Seçimleri | Bahreyn Dış Politikası | Silahlanma

Bahrain 2010

Abstract

As one of the small countries in the Persian Gulf region, the domestic political and economic developments in Bahrain in 2010, have been recorded in two main areas. These are general parliamentary elections and the lessening impacts of the global financial crisis on Bahraini society and economy. In the foreign policy subject and international arena, some regional and international threats have made Bahrain to seek close ties with neighbor states and allies. In 2010, Iran was counted as the source of major foreign threat and this pushed the country closer to regional and global allies, such as Saudi Arabia and the United States. Also, 2009 announcement of the Gulf States' new huge armament program for the coming years has been a hot topic of discussion and debate in the region and the country in 2010.

Keywords: Bahrain | The Persian Gulf | Domestic Politics And 2010 Elections | Bahrain Foreign Policy | Armament

Giriş

Bahreyn Krallığı, nüfus, ekonomi ve askeri bakımdan Ortadoğu ve Körfez bölgesinin küçük ülkelerinden biridir. Diğer Körfez ülkeleri gibi, Bahreyn de sahip olduğu doğal kaynaklar, bu kaynakların ticaretinden elde ederek biriktirdiği devasa fonlar ve bütün bunların getirdiği ekonomik canlılık sayesinde uluslararası bir cazibe merkezi olagelmıştır. Gördükleri ekonomik ve ticari ilgiye rağmen Körfez'in küçük ülkeleri gibi Bahreyn de, bölgesel ve küresel uluslararası politikada çok etkili olamamakta, iç ve dış politika özellikleri bağlamında bölge dışında fazla tanınmamaktadır. Buna bağlı olarak, bu ülkelerin herhangi bir dönemdeki iç ve dış politika gelişmelerini anlamak bu devletlerin kısa bir tarihçesini, toplumsal yapılarını, iç siyasal dinamiklerini, hükümet ile toplumsal grupların iç ve dış politika önceliklerini bilmeyi gerektirir. Bu nedenle Bahreyn'de 2010 yılı içinde meydana gelen gelişmelere geçmeden, önce bu ülkeye ait bazı genel bilgiler kısaca hatırlatılacaktır.

Adını 'iki deniz' teriminden alan Bahreyn, Basra Körfezinin orta batısında, Suudi Arabistan ile Katar Yarımadası arasında yer alan bir ada devletidir. 36 küçük ada üzerinde kurulu olan Bahreyn Krallığı, İngiltere'den bağımsızlığını kazandığı 1971'den beri el-Halife ailesi tarafından yönetilmektedir. Bu adalardan Bahreyn, Muharrak, Umman Nasan ve Sitrah adaları ülke topraklarının % 95'ini oluşturmaktadır. Bahreyn Krallığı, 1986'dan beri Bahreyn Adası'ndan başlayarak Bahreyn Körfezi üzerinden Suudi Arabistan'ın Khobar kentine bağlanan Kral Fahd köprüsüyle Körfez'in en büyük Krallığına karayoluyla bağlanmış durumdadır. 2010 verilerine göre nüfusu 1 milyon 200 bini geçen Bahreyn'de başkent Manama'nın metropolitan alanı 350.000'in üzerindeki nüfusuyla ülkenin

en büyük yerleşim bölgesidir. Manama'yı nüfusu 120.000'in üzerinde olan Riffa ve nüfusu 110.000'i geçen el-Muharrak kentleri izlemektedir.¹ Nüfus yoğunluğu bakımından da dikkat çeken ülkede toplam ülke nüfusunun yarısı Manama, Riffa ve Muharrak kentlerinde, yüzde 90'ı da Bahreyn ve Muharrak adalarında yaşamaktadır.

Nisan 2010 nüfus sayımı verilerine göre Bahreyn'de toplam nüfusun (1.234.596) yarısından fazlası (666.172) göçmen ya da yabancı olarak kaydedilmiş ve ülkede Bahreynliler resmen azınlık durumuna düşmüşlerdir.² Son nüfus verileri 2001 verilerine göre nüfusun yüzde 90 arttığını göstermiştir. Toplam nüfusun üçte ikisi Arap ve İran kökenli olup, geri kalan üçte birlik bölüm Güney Asya ülkelerinden gelmiş bulunmaktadır. Küçük gruplar dışında nüfusunun tamamına yakını Müslüman olan ülkedeki Müslüman nüfusun üçte ikisini Şiiiler oluşturmakta ve bu durum Sünni bir hanedanlıkla yönetilen ülkedeki sosyal, siyasal gelişmeleri etkilemektedir. Bunun yanında, ülkedeki yabancı nüfusun yaklaşık 300.000 kadarı Hindistan kökenli olup Hintliler ülkedeki en kalabalık yabancı etnik grubu oluşturmaktadır.³ Nüfus yapısı ve ülkede büyük etnik ve dini grupların varlığı sık sık Şiiiler ve göçmen işçi gruplar örneklerinde olduğu gibi Bahreyn'de toplumsal ve siyasal gerilimlere neden olmaktadır. Bahreyn'de resmi dil Arapça dışında İngilizce, Farsça ve Urdu dilleri de yaygınlıkla konuşulmaktadır.

İngiltere'den bağımsızlığın kazanıldığı 1971'den 2002 yılına kadar Emirlikle yönetilen Bahreyn'de yönetim bu tarihte yeni bir Anayasa kabul edilerek Krallık şeklini almıştır. Ülke yönetiminde krala yardımcı olmak üzere yasama organı olarak üyeleri kral tarafından 4 yıllığına atanan 40 üyeli Şura Meclisi vardır. Bunun dışında yetkileri sınırlı olan ancak üyeleri 4 yıllığına seçimle belirlenen 40 üyeli Temsilciler Meclisi ya da Alt Meclis yasama organının diğer kanadını temsil etmektedir. Meclisin alt kanadı için şimdiye kadar 2002, 2006 ve en son 2010 yılında seçimler yapılmıştır. Ülkede yargı gücünü, belli ölçüde yargısal bağımsızlığa sahip bulunan Yüksek Sivil Temyiz Mahkemesi temsil etmektedir.

Bahreyn'in ekonomik profiline bakıldığında, IMF'in 2010 yılı tahmini verilerine göre 22,6 milyar dolarlık bir milli gelir büyüklüğüne sahiptir ve kişi başına düşen gelir 20.400 doların üzerindedir. Bahreyn bu gelir düzeyiyle gelişmişlik, milli gelir büyüklükleri ve refah bakımından Körfezdeki diğer komşularının gerisinde kalmaktadır.⁴ Ülke ekonomisi doğal kaynaklarda petrol, alüminyum, doğal gaz, balıkçılık ve inci üretiminde yoğunlaşmaktadır. Son yıllarda ülke ekonomisinin yoğunlaştığı alan daha çok hizmetler sektörü olup, bu alanda ekonomi yönetimi daha çok finans,

bankacılık ve turizm alanlarında yoğunlaşma çabası göstermiştir. Tarım sektörünün milli gelir içindeki payı yüzde 0,5’iken, sanayinin payı yüzde 56,6, hizmet sektörünün payı da yüzde 42,9’dur. Bahreyn’de, diğer Körfez ülkelerinin aksine petrol ve doğal gaz üretiminin milli gelirin içindeki payı sadece %13’tür.⁵

Bahreyn’de 2010 yılında meydana gelen gelişmeler sırasıyla iç siyasal gelişmeler ve 2010 seçimleri, küresel ekonomik kriz sonrası Bahreyn ekonomisi ile Bahreyn dış politikasında 2010 yılı gelişmeleri olarak üç ayrı başlıkta incelenecektir. İç gelişmeler alanında bahse değer sorunlar ve gelişmeler arasında ülkenin değişen nüfus istatistikleri ve bunun ülkenin iç sorunlarına ve iç siyasal dengelere etkisi ile 2010 genel seçimleri öncesi ve sonrasında meydana gelen olaylardan bahsedilecektir. Aynı bir başlık olarak incelenecek ekonomik gelişmeler konusunda ülkedeki genel ekonomik gelişmeler ile 2008 küresel mali krizinde ve sonrasında Bahreyn ekonomisinin performansı ele alınacaktır. Son olarak dış ilişkiler alanında, ülkenin dış ve savunma siyasetini belirleyen tehdit algılamalarına değinilerek bölgesel ve küresel sorunlardaki tutumu ve rolü üzerinde durulacak, bütün bu değişkenlere bağlı olarak Bahreyn’in komşuları ve küresel güçlerle ilişkileri 2010 yılı gelişmeleriyle beraber değerlendirilecektir.

İç Siyasal Gelişmeler ve 2010 Seçimleri

Bahreyn’deki bugünkü siyasal yapının ve sorunların doğuşunda birçok faktör etkili olmaktadır. Bunlardan biri ülkede yönetici elitin nüfusça daha az olan Sünnilerden meydana gelmesi, ikincisi ülkenin sürekli dışarıdan göç alması ve bunun ülkedeki demografik dengeleri sürekli olarak değiştirmesi, bir diğeri de ülkedeki anayasal düzenin reforme edilmesiyle bu süreçte ve ortaya çıkan siyasal yapıda yeni toplumsal güçlerin etkili olma istekleridir.

Yeni Anayasa, Siyasal Partileşme ve Seçimler

Kral Hamad bin Isa el-Halife’nin, 1961’den 1999’da ölümüne kadar ülkeyi yöneten babasını takiben tahta geçmesiyle birlikte başlattığı siyasal reformların, diğer faktörleri de harekete geçirerek bugünkü Bahreyn siyasetini şekillendirdiği söylenebilir. Kral’ın başlattığı ve yaptığı anayasal ve siyasal reformlar, Bahreyn tarihinin, ülkenin 1971’de İngiltere’den bağımsızlığını kazanmasından sonra kaydettiği en büyük siyasal olaydır. 1999’da tahta geçen Emir Hamad bin Isa el-Halife, 2000 yılından itibaren ülkeyi bir Emirlikten Anayasal Monarşi’ye geçirmeye çabaladı. Bu

önemli siyasal ve idari reformu da içeren ve ülkede uzun yıllar yapılmayan yerel ve genel seçimlerin yapılmasını öngören Ulusal Eylem Yasası 2001 yılı başlarında yapılan bir referandumla %95 oyla kabul edildi. Böylece Bahreyn yeni Anayasasına kavuşmuş oldu. Hamad el-Halife referandumdan hemen sonra Devlet Güvenlik Yasası ile Devlet Güvenlik Mahkemesini de lağvederken ülkedeki bütün siyasal hükümlüleri affetti. 2002 yılında da Bahreyn yürürlüğe giren yeni Anayasa ile ‘anayasal bir monarşi’ oldu ve Halife ailesinin ve Bahreyn’in son Emiri Hamad da, ülkenin ilk Kralı oldu.

Siyasi alanın üst tabakasında bunlar olurken, alt tabaka ya da toplum tabanındaki gelişmeler hem daha karmaşık hem de daha çoğulcu bir yapı arz etmektedir. Bahreyn’de siyasal partilere ve partileşmeye izin verilmediği için farklı siyasal grup ve kesimler siyasal topluluklar olarak örgütlenmekte ve seçimlere bu şekilde girmektedir. Bu topluluklar genellikle Şii ve Sünni grupları temsil etmektedir. Bu partiler dışında ülkede güçlü bağımsız adaylar seçimlerde yeterli sayıda oy alarak parlamentoya seçilebilmektedir. Yeni Anayasa ile birlikte ülkede parlamentonun alt kanadı için son 30 yılda yapılan ilk genel seçimler 2002 yılının Ekim ayında yapıldı. Halkın bu seçimlere ilgisi (katılım düzeyi % 50’nin az üzerinde gerçekleşmiştir), yeni Anayasada atamayla oluşan ve meclisin üst kanadı olan Şura Meclisi’nin, halkoyuyla gelen ve alt kanat olarak adlandırılan Temsilciler Meclisiyle eşit yetkilere sahip olmasına tepki olarak az olmuştur.⁶

Bahreyn’de böyle bir siyasal ve anayasal düzlemde ikinci genel seçimler 2006 yılı Aralık ayında yapıldı. Bu genel seçimlere daha önceki seçimleri boykot eden Şii siyasal toplulukları da katıldı ve genel seçimlerde en büyük Şii topluluk olan el-Vifak parlamentonun 40 sandalyelik alt kanadında 17 sandalye ile en büyük grubu elde etti. Buna karşılık Sünni gruplar gösterilen çabalara rağmen seçimlere bu Şii bloğun karşısına tek cephe olarak çıkamadılar. Sünni cephesindeki bu dağınıklık seçim sonuçlarına da yansdı ve Sünni gruplardan Selefi el-Asala Topluluğu 5, Müslüman Kardeşler (el-Minbar) Topluluğu da 7 sandalye elde ettiler. Kalan 11 sandalye de çoğu Sünni olan bağımsız adaylar tarafından paylaşıldı. Ülkedeki siyasal bölünmenin getirdiği gerginlik, seçimlerden sonra bazı bağımsızların Sünni siyasi topluluklara katılmalarını sağlayacak ve bu da Meclisteki dağılımı Sünni gruplar lehine değiştirecektir. Bu katılımlardan sonra Şii el-Vifak 17’de kalırken Sünni el-Asala 8 sandalyeye erişecektir. Meclisin geri kalan yapısı da, üye sayıları itibarıyla, el-Minbar 7, ılımlı ve hükümet yanlısı, Sünni el-Müstakbel Topluluğu 4, hepsi Sünnilerden

oluşan Bağımsızlar 3 ve Şii el-Vifak grubuyla hareket eden Sünni karşıtı 1 bağımsız şekilde tezahür edecektir.⁷

2010 Seçimleri

Bahreyn'de 2010 yılı siyasal ve toplumsal gündemini önemli ölçüde belirleyen olaylardan biri Ekim ayında yapılan seçimlerdi. Ancak seçimlere giden süreçte, ülkede özellikle seçim sonrası olaylarını etkileyen, iç siyasal dinamikleri hatırlamak gerekmektedir. Birinci olarak, daha önce de belirtildiği gibi Bahreyn nüfusunun her geçen gün daha büyük bir bölümünü oluşturan yabancıların sayısıdır. Bahreyn'de çalışmakta olan yabancı göçmen nüfusun sayısı son yıllarda önemli ölçüde artmış ve bu grubun toplam nüfusa oranı 2001'de %37 iken 2007'de %50'ye ulaşmıştır. Son nüfus sayımı verilerine göre, 2001 yılında 650.604 olan toplam nüfus yüzde 90'lık bir artış göstererek 1.234,596'a çıkarken bu rakam içinde Bahreynlilerin sayısı 568.424 olarak belirlenmiş buna karşılık ülkedeki yabancıların sayısı da 666.172 olarak tespit edilmiştir. Böylece son verilere göre Bahreynliler kendi ülkelerinde azınlık durumuna düşmüşlerdir.⁸

Böyle bir demografik hareketlilik ülkenin nüfus ve etnik dokusunu ciddi anlamda değiştirmekte⁹ bundan da ülkedeki Şii ve Sünniler dahil bütün gruplar etkilenmektedir. Buna ilave olarak, Sünni yönetimin 2002'den beri yürüttüğü, Körfez İşbirliği Konseyi üyesi ülke vatandaşlarına ve Bahreyn ordusu ve güvenlik güçlerinde görev alan yabancılara çifte vatandaşlık imkanı veren yeni vatandaşlık programı, sorunu özellikle Şii nüfus ve siyasal gruplar için daha da rahatsız edici hale getirmiştir. Çünkü Şii gruplar, ülkenin Şiiiler lehine olan nüfus dengesini Sünniler lehine bozması amacını taşıdığını düşündükleri bu politikaya parlamento çalışmalarını da dahil her platformda şiddetle karşı çıktılar.¹⁰ Son 50 yılda ülke nüfusunun %10'unun benzer şekilde Bahreyn vatandaşlığına geçtiği gerçeği de dikkate alındığında 2002'de alınan bu kararın sonuçlarının Şiiiler açısından daha dramatik olacağı açıktı. Kaldı ki, 2008 ve 2010 yılında açıklanan yeni nüfus verileri, ülke nüfusunun 2001'e göre sırasıyla yüzde 42 ve yüzde 90 artışla 1 milyon ve 1 milyon 200 binin üzerine çıktığını ve bu artışta Bahreyn vatandaşı olanlardan ziyade vatandaş olmayanların sayısındaki artışın etkili olduğunu göstermiştir.¹¹ Ülkedeki Sünni yabancılara vatandaşlık imkanı veren yeni vatandaşlık yasası 30 Ekim tarihinde Şiiiler tarafından sokak gösterileriyle de protesto edilmiştir.¹²

Son yıllarda Bahreyn iç politikasındaki bir başka sorun alanı da, ülkedeki Şii çoğunluğu, demografik hareketlilik dışında, siyasal ve ekonomik olarak ikinci planda kalmalarından kaynaklanan rahatsızlıkları ve

buna dayanarak çıkardıkları siyasal şiddet olaylarıdır. Sosyo-ekonomik durumları göz önüne alındığında Sünnilere göre dezavantajlı olan Şiiilerin öncülük ettiği olaylar 1990'larda başlamış ve verilen bazı tavizler¹³ ve yapılan reformlara rağmen olaylar son yıllarda düzenli bir hal alarak devam etmiştir. Örneğin, 1996'daki olaylarda ölen ve yaralananlar olduğu gibi 1000'in üzerinde kişi de tutuklanmıştır.¹⁴ 2006 seçimlerinden sonra yeni bir ivme kazanan sokak olayları 2009 yılı bahar ayları ve sonbaharında, daha sonra bölgesel bir nitelik kazanacak olan Arap ayaklanmalarının bir parçası olarak da görülen 2011 yılı ayaklanmalarından önceki zirvesine çıkmıştır. 2009 Mart ayındaki sokak olaylarında üçü çocuk olmak üzere birçok gösterici güvenlik güçlerinin açtığı uyarı ateşi nedeniyle yaralanmıştır.¹⁵ Şii gruplara göre, yönetim barışçıl amaçlı ve düşük düzeyli sokak olaylarına karşı çok sert karşılık vermekte ama bu yöntemler aslında ülkedeki demokratik gelişim ve istikrarın temelini dinamitlemektedir.¹⁶

Bahreyn'de Ekim 2010 seçimleri yukarıda belirtilen sosyal ve siyasal baskıların etkilediği bir atmosfer altında gerçekleştirildi ve bazı muhalif grupların boykot çağrıları, yönetimin birçok muhalif siyasi ve eylemciyi tutuklaması ve seçimlerde yönetimce hile yapıldığı iddiaları seçimlere belli ölçüde gölge düşürdü.¹⁷ Parlamentonun halkoyuyla belirlenen altkanadının yenilediği seçimlerin 23 Ekim'de yapılan ilk turunda, parlamentodaki en büyük gruba sahip olan el-Vifak Partisi oylarını da artırarak sandalye sayısını 18'e çıkardı. Toplam 31 sandalyenin kesinleştiği ilk turda, el-Vifak'ın bu sonucu almasında seçimler öncesi güvenlik güçlerinin Şii gruplar üzerinde uyguladığı baskının etkili olduğu söylenmektedir.¹⁸ Sünni partilerin önemli ölçüde oy ve sandalye kaybettiği ilk turda bu kayıplardan sadece birini el-Vifak alırken diğer sandalyeleri bağımsız Sünni adaylar kazandı.¹⁹ İlk turda kesinleşmeyen 9 sandalye için seçimlerin ikinci turu 30 Ekim tarihinde yapıldı. İkinci tur seçimlerin sonunda el-Asala Topluluğu 2 ve Müslüman Kardeşler (el-Minbar) Topluluğu da 2 sandalye kazanırken geriye kalan 5 sandalye de bağımsızlarca kazanılmıştır.²⁰ 2010 seçimlerinin her iki turu sonunda, 2006 seçimlerine göre, Şii el-Vifak parlamentodaki üye sayısını 17 sandalyeden 18'e çıkarırken, Sünni partiler el-Asala Topluluğu 5'ten 3'e, el-Minbar Topluluğu da 7'den 2'ye düşmüş, geriye kalan 17 sandalyenin tamamı da bağımsız Sünni adaylar tarafından kazanılmıştır.²¹ Böylece Sünni siyasal toplulukların kayıplarına rağmen bağımsızlar da dahil hükümet yanlısı Sünni adaylar, 9'u 30 Ekim'de yapılan ikinci tur seçimlerinde olmak üzere, toplam 22 sandalye kazanarak çoğunluğu ellerinde tutmaya devam etmişlerdir. Bu da ülkedeki siyasal gerilimlerin devamı sonucunu doğuracaktır.

Zaten, 2010 seçimlerinin en çok dikkat çeken boyutu seçimlere giden süreçte ülkede Şii grupların hem hükümetle hem de Sünni siyasal topluluklarla yaşadığı ve sokaklara da taşan gerginlikler olmuştur.²² Seçimlerden sonra Sünni gruplar ve yönetim çevrelerinde, olayların arkasında bölgedeki Şii nüfus üzerinde belli bir etkisi olan İran'ın etkisinden şüphelenilmiştir. Şiiiler ise 2010 seçim sonuçlarının hile ve baskı ile etkilendiğini iddia etmektedirler. Bu konuda el-Vifak lideri Şeyh Ali Selman seçimlerde sonuçları etkileyebilecek sayıda kişinin oy vermesinin engellendiğini iddia etmiştir.²³ Bu ve benzer tartışmalar Bahreyn'de sosyal ya da siyasal yapıda önemli bir değişiklik olmadıkça devam edecek görünmektedir.

Diğer İç Siyasal ve Toplumsal Sorun Alanları

Ekonomisinin göz alıcılığı ve finans kuruluşlarının cazibesi dışında, insan hakları konusu ve ihlalleri, sivil özgürlüklerin kısıtlanması da Bahreyn'i sıklıkla uluslararası toplumun gündemine taşımaktadır. Bir değerlendirmeye göre Bahreyn son yıllarda demokratikleşme ve insan hakları alanında ciddi bir ilerleme kaydedemediği gibi kamu görevlilerinin hesap verirliliği, sivil özgürlükler, hukukun üstünlüğü, yolsuzlukla mücadele ve şeffaflık alanlarında daha da geriye gitmektedir.²⁴ 0 ile 7 ölçeğinde yapılan notlandırmada²⁵ Bahreyn 2006 yılında hesap verirlikte 2.44, sivil özgürlükler alanında 3.64, hukukun üstünlüğü alanında 3.67, yolsuzlukla mücadele ve şeffaflık alanlarında ise 2.08 notu alırken, 2010 yılında yapılan değerlendirmede sonuncusu hariç diğer alanlarda daha düşük not almıştır.²⁶ Bu konuda Bahreyn'in 2010 yılı karnesine ilişkin aşağıda verilen tablo, ülkenin hala insan hakları ve demokrasi alanında önünde kat etmesi gereken uzun bir yolunun olduğuna işaret etmektedir.

HESAP VERİRLİK VE TEMSİL	2.16
Serbest ve Adil Seçimler	2.00
Hükümetin etkinliği ve hesap verirliliği	2.50
Sivil katılım ve sivil denetim	2.00
Bağımsız medya ve ifade özgürlüğü	2.14
SİVİL ÖZGÜRLÜKLER	3.11
Devlet teröründen korunma, işkence ve haksız tutuklanma	3.13
Cinsiyet eşitliği	3.00
Etnik, dini ve diğer toplumsal grup hakları	2.50
İnanç ve vicdan özgürlüğü	3.67

Toplantı ve kurumlaşma özgürlüğü	3.25
HUKUK DEVLETİ	3.18
Bağımsız yargı	3.00
Sivil ve cezai konularda hukukun üstünlüğü	3.80
Ordu ve Güvenlik güçlerinin sivil otoriteye hesap verirliliği	2.25
Mülkiyet hakları	3.67
YOLSUZLUKLA MÜCADELE VE ŞEFFAFLIK	2.38
Yolsuzluğa mücadelele karşı koruma ve ortam	2.75
Yolsuzlukla mücadele yasalarının uygulanması sistemi ve prosedürleri	2.00
Yolsuzluğa mücadelele karşı norm, standart ve koruma yöntemleri	2.25
Hükümet kurumlarının şeffaflığı	2.50

Tablo 1: Bahreyn 2010 yılı Sosyal ve Siyasal Gelişme İndeksleri²⁷

Ülkenin siyasal ve sosyal gelişimine ilişkin bu genel durum dışında, Bahreyn’de sosyal düzene ilişkin daha önceki yıllarda olduğu gibi 2010’da da devam eden bazı kronik sorunların varlığı bir gerçektir. Ülkeye Afrika, Güney ve Güneydoğu Asya’dan çok sayıda kişi göçmen işçi olarak gelmekte ancak bu kişiler çalıştıkları ortamlarda zorla alıkoyma, ücret alamama, tehdit, pasaportlarına el konulması ve cinsel istismar gibi birçok şekilde görülen ciddi insan hakları ihlallerine maruz kalmaktadırlar. Bahreyn hükümeti son yıllarda uluslararası insan hakları örgütleri tarafından her iki sorunla da yeterince mücadele etmemekle suçlanmaktadır. Hükümet, baskılar üzerine 2007’de ülkede her türlü insan ticaretini yasaklayıcı yeni bir yasa çıkarmış ve İçişleri Bakanlığı bünyesinde insan ticareti ile ilgili özel bir mücadele birimi oluşturmuş olsa da, bu alanda, işlenen suçlar, suçlu sayısı, yargılama ve verilen cezalar gibi konularda, uluslararası toplumla yeterince bilgi paylaşmıyor olması, hükümetin sorunun çözümündeki niyet ve başarısını sorgulanır kılmaktadır.²⁸

İkinci olarak, Bahreyn’de son yıllarda sıklıkla konuşulan ve 2010 yılında da devam eden bir diğer insan hakları sorunu, iletişim ve yayın alanında uygulanan yasaklama ve sınırlamalardır. Devletin kontrolündeki Bahreyn Radyo ve Televizyon Kuruluşu (BRTC) ülkedeki birçok kanala sahiptir ve bu da devlete yayıncılık alanında ciddi bir kontrol imkanı vermektedir. Ülkede yayın ve iletişim alanında bir başka sınırlama da internet iletişimi alanında görülmektedir. Yüzde 35 ile 2009 yılı ortalarında Ortadoğu’da en yüksek internet kullanma oranına sahip olan ülkede²⁹ tek internet sağlayıcısı olan Batelco da devlete aittir. Bahreyn İnsan Hakları

Merkezi'ne (BCHR) göre ülkede merkezin internet sitesi de dahil 22 site bloke edilmiş durumdadır.³⁰

Son olarak, Bahreyn İnsan Hakları Komitesi'nin bir raporuna göre ülkedeki bir diğer sosyal ve siyasal sorun ise ülke nüfusu içinde bazı gruplara karşı kamu istihdam politikalarında yapılan ayrımcılıktır. Komitenin 2009 yılı Şubat ayında yayınlanan raporuna göre, Şii nüfus toplam nüfusun yarısından fazlasını oluşturmasına rağmen hükümet ve kamu bürokrasisindeki Şii istihdam oranı sadece % 13 civarında kalmıştır. Yine rapora göre kamu sektöründeki Şii istihdamının da daha çok sosyal hizmetler alanında yoğunlaştığı belirlenmiştir.³¹ Bu oranın 10 yıl önce %25 düzeyinde olduğu hatırlandığında Şii nüfusun son yıllarda maruz kaldığı dışlanma ve ayırımın önemli sonuçlarının olduğu çok açıktır.³²

Bu arada ülkedeki iç politika alanında aşağıdaki gelişmelerin de öne çıktığından bahsedebiliriz: 2010 yılı Ağustos ayında yaklaşan seçimler nedeniyle ısınan iç siyasal atmosfer beraberinde sokak gösterilerini getirdi ve bu gösteriler esnasında büyük Şii partilere mensup 250'ye yakın muhalif gösterici tutuklandı. Bunlar arasında yönetime karşı bir darbe girişiminde bulunmakla suçlanan muhalif el-Hak partisi liderlerinden Abdulcelil el-Singace de vardı.³³ 3 Eylül tarihinde Ağustos ayında tutuklanan 250 gösterici arasından aralarında Şii muhalefetinin önde gelen isimlerinden Abdulcelil el-Singace ve Abdulgani el-Kanjar'ın da bulunduğu 23 muhalif eylemci mahkemece, terörizm, şiddet olaylarına sebebiyet verme ve katılma ile hükümete karşı darbe girişimi suçlamalarıyla çeşitli cezalara çarptırıldı.³⁴ Bundan bir ay sonra Ulusal İslami Uyum Birliği (The Islamic National Accord Association)'nin lideri olan Şeyh Ali Salman, seçimler öncesinde ülkede, Sünni Kraliyet ailesi ve ortaklarının ekonomi ve siyasi düzendeki hâkimiyetlerinin son bulmasını isteyerek, seçimlerin bu anlamda çok çetin geçeceğini sinyallerini de vermiş oldu. Şeyh Salman, ayrıca muhalefetin İran'ın bir uzantısı olduğu ve hükümeti darbeyle devirmeyi amaçladığı iddialarını da reddetmiştir.³⁵

Küresel Ekonomik Kriz Sonrası Bahreyn Ekonomisi

Genel olarak Bahreyn'in 2008 yılında başlayan ve halen etkisini sürdüren küresel ekonomik krizin etkilerini çok ciddi bir yara almadan atlatabildiği söylenebilir. Küresel krizin doğrudan bir sonucu olarak ülkedeki bazı finans ve inşaat projelerinin ertelenmesine rağmen, Bahreyn ekonomisi 2010 yılında yaklaşık % 4 civarında bir büyüme kaydetmiştir. Bahreyn bir önceki yılda gerçekleşen % 3 oranındaki büyüme oranıyla bölgedeki diğer ülkelere göre küresel krizin etkilerini daha dengeli ve kontrol

edilebilir bir düzeyde tutabilmiştir. Bunun en önemli nedeni ülke ekonomisinin petrole bağımlılığının komşu Körfez ülkelerine göre düşük olması ve uluslararası piyasalarda değer kaybeden petrol fiyatlarından ülkenin dış ticaret dengelerinin etkilenmemiş olmasıdır. Yine bölgesindeki diğer ülkelere göre Bahreyn’de emlak ve yapı sektörünün kriz öncesi yıllarda daha makul ve kontrollü bir büyüme eğilimi göstermesidir.³⁶ Buna rağmen 2008 yılında başlayan küresel ekonomik krizin ülkedeki petrol endüstrisi dışında yürütülen projelerde kaynak sorununu ortaya çıkardığı ve bunun da ülkenin büyümesini gölgelediği söylenebilir.

Bahreyn’de diğer Körfez ülkelerinde olduğu gibi petrol ve petrol rafine endüstrisi önemli bir yere sahiptir. Bahreyn Körfezde petrolü ilk keşfeden ve Körfez bölgesinin ilk rafinerisini kuran ülkedir. Ancak ülkedeki petrol rezervlerinin diğer Körfez ülkelerine göre küçük olması ve giderek azalmasının da etkisiyle ülkede ekonomik ve endüstriyel faaliyetlerin çeşitlendirilmesi politikası izlenmektedir. Buna bağlı olarak ülke ekonomisinin petrol dışında yoğunlaştığı diğer endüstriler; alüminyum üretimi ve ticareti, finans sektörü, turizm, inşaat ve yapı sektörü olarak sıralanmaktadır. Ekonomik yapıyı çeşitlendirme politikalarının bir sonucu olarak ülke birçok alanda önemli doğrudan yatırımlar almıştır. Körfez ülkelerinin genelinde iş yapan birçok yabancı çok uluslu şirket bölgedeki ticari faaliyetlerinin idare merkezlerini Bahreyn’de konuşlandırmışlardır. Bunun da katkısıyla 2010 yılı sonu itibarıyla ülkedeki yabancı doğrudan sermaye stoku 15,77 milyar dolara çıkarak ülke neredeyse milli gelirinin %80’i kadar bir yabancı sermaye birikimine erişmiştir.³⁷

Bahreyn’deki petrol endüstrisi ve üretimi ülke için önemli olmakla birlikte ülkenin petrol rezervlerinin 10-15 yıl içinde biteceği tahmin edilmektedir. Bu tahmin ve beklentiler ülkenin ham petrol üretimini ve dolayısıyla ihracatını sınırlandırmayı gerektirmiştir. Yerli petrol üretiminin zirve üretim seviyelerini gördüğü 1970’lerdeki günlük 75 bin varillik düzeyden günlük 40-45 bin varile kadar inen azaltılmış petrol üretimi ile ulusal rezervlerin ve üretimin sürdürülebilirliği amaçlanmaktadır. Ancak, ülkedeki petrol endüstrisi rafineri imkan ve faaliyetleri ile yerli ham petrol üretiminin kat kat üzerinde bir kapasiteye sahiptir. Devletin kontrolündeki Bahreyn Petrol Şirketi Bapco’ya ait Sitra rafinerisi günlük 262.000 varil ham petrol işlemektedir. Bu petrolün sadece 1/6’sı yerli üretim olup geriye kalan miktar Suudi Arabistan’dan 50 kilometrelik bir boru hattıyla Sitra’ya taşınmaktadır. Önümüzdeki yıllarda bu hattın yerine inşa edilen 100 km’lik yeni bir boru hattı (Yeni Arabistan boru hattı) ile Bahreyn-Suudi petrol ticaretinin günlük 350-450 bin varil kapasiteye çıkarılması

planlanmaktadır.³⁸ Ülkedeki petrol rafine ve işleme endüstrisinin ortaya çıkardığı ticari imkanlar 2010 yılında Bahreyn’de ihracatın % 60’ı, vergi gelirlerinin % 70’i, milli gelirin de % 11’ini sağlamıştır.³⁹

Petrolde olduğu gibi gaz rezervleri bakımından da çok zengin olmayan Bahreyn’de enerji ihtiyacının büyük bir bölümü doğal gazdan sağlanmakta ve ülke ürettiği doğal gazın tamamına yakını iç pazarda tüketilmektedir. Bu rakam hem üretim hem de tüketim için 2009 yılı itibariyle 450 milyon metreküp dolayındadır. 2010 yılı sonu itibariyle 3,25 trilyon metreküp olarak tahmin edilen mevcut gaz rezervlerinin ülke ihtiyacını daha uzun yıllar karşılayabileceği tahmin edilse de ekonomik gelişmeye bağlı olarak son yıllarda artan ilave gaz ihtiyacı ve talebi gaz kaynakları konusunda yeni yatırımları da gerekli kılmıştır. Bu ihtiyaçtan hareketle Bahreyn hem komşu Körfez ülkeleriyle hem de küresel enerji devleriyle yeni sözleşmeler yaparak bazı ortak projeler başlatmıştır. Bu bağlamda Bahreyn’de yatırım yapan yeni şirketler arasında Malezya’nın Petronas şirketi ile Amerikan Chevron-Texaco şirketi sayılabilir.

Ülkedeki petrol dışı ekonomik faaliyet ve endüstrinin çeşitlendirilmesi politikası çerçevesinde, Bahreyn’in bir başka endüstriyel gelişme alanı olan alüminyumda devletin çoğu hisselerine sahip olduğu Alüminyum Bahreyn (ALBA) şirketi son yıllarda yaptığı geliştirme ve genişletme çabalarının sonucu olarak 2005’te yıllık 850.000 metreküp kapasiteye ulaşarak dünyanın ikinci büyük alüminyum üreticisi olmuştur. Bahreyn’de doğal gaz pazarının en büyük müşterisi olan ALBA şirketi bu yönüyle ülkenin iki önemli endüstrisini de birleştirmektedir. Bahreyn de ülke olarak, Doğu Avrupa pazarından sonra, küresel alüminyum piyasasının ikinci merkezi haline gelmiştir.⁴⁰

Petrol, gaz ve alüminyum gibi endüstriyel faaliyetlerin yanında Bahreyn ekonomisinin son yıllarda uluslararası finans ve bankacılık faaliyetleri alanlarında da yükseldiğini söyleyebiliriz. Bölgesel bir finans ve iş merkezi olarak Bahreyn, birçok uluslararası finans kuruluşunu topraklarına çekebilmiştir. Ülkede 370 ‘offshore’ bankacılık birimi yanında çoğu Amerikan ve Avrupa kökenli olan 100’ün üzerinde yabancı finans şirketi faaliyet göstermektedir. Bahreyn bu avantajını da kullanarak, 32 İslami banka ve sigorta şirketi için de bir çekim merkezi olmuş ve bu kurumların katkısıyla İslam ve Arap dünyasının en önemli ve geniş İslami bankacılık pazarı haline erişmiştir.⁴¹ Bütün bunların bir sonucu olarak finans sektörü, 2009’da olduğu gibi 2010 yılında da ülkenin milli gelirine yaptığı %30’lük katkıyla ülke ekonomisinde en önde gelen sektör olmuştur. Bahreyn’in uluslararası bir finans merkezi olarak yükselmesi, aslında ül-

kenin son yıllarda sürdürdüğü ekonomi ve endüstrinin çeşitlendirilmesi politikalarının bir başarısı olarak değerlendirilmelidir.

Ülkede, yine ekonomik faaliyet alanlarının çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi politikaları bağlamında bilişim, ulaştırma, sağlık, eğitim ve turizm gibi diğer hizmet sektörlerinde de önemli yatırımlar yapılmıştır. Sadece telekomünikasyon alanında 2003'ten 2009'a kadar 63 yeni lisans verilmiştir. Ulaştırma ve lojistik alanında son yılların en büyük yatırımı olan ve 6 Aralık 2009'da Kral Hamad tarafından işletmeye açılan Halife bin Salman Limanı yıllık 1,1 milyon konteynerlik kapasitesiyle 2010 yılından itibaren Bahreyn ekonomisine büyük katkı sağlayacak görünmektedir. Mevcut hava limanının ve Bahreyn havayolu şirketinin geliştirilmesini de içeren bir açılım paketi de turizm sektörü için uygulamaya konulmuştur. Turizm sektöründe ülkenin önemli ve prestijli projelerinden biri olarak 2004 yılından beri Formula 1'in Ortadoğu'daki ilk ve tek olan Bahreyn yarışlarını sayabiliriz.⁴²

Ülkede yürütülen birçok ekonomik ve sosyal kalkınma projelerinde hükümetin temel finans kaynağı petrol gelirleri olmakla beraber, son yıllarda hükümet özellikle Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi körfez ülkelerinden proje finansman desteği de almaktadır.

Bahreyn'de 2009 yılında 595.000 olan toplam işgücü sayısının 2010 itibarıyla 611.000 civarına yükseldiği tahmin edilmektedir. % 45'i ülke vatandaşı olmayan göçmen işgücünden oluşan toplam işgücününün 4'te 3'ü endüstride, 4'te 1'i hizmetler sektöründe çalışmakta ve tarımda çalışan işgücü miktarı önemsiz bir oranı teşkil etmektedir. Buna bağlı olarak da 2010 yılı itibarıyla toplam milli gelirin % 56,6'sı sanayiden, % 42,9'u hizmetlerden sadece % 0,5'i de tarım sektöründen sağlanmıştır. Bahreyn'in 2010 yılı ihracatı 15,13 milyar dolar civarında gerçekleşerek, 2009 yılı rakamlarına (12,05 milyar dolar) göre bir miktar toparlanma sağlanmıştır. Bu rakam kriz öncesi yıl olan 2008 rakamlarına (17,49 milyar dolar) göre hala düşüktür. Ülke ihracatı içinde petrol ve petrol ürünleri, alüminyum ve tekstil ürünleri önemli bir yer tutmaktadır. 2009 yılında 9,61 milyar dolar civarında gerçekleşen ithalat 2010 yılında ihracatta olduğu gibi yükselerek 12,14 milyar dolar olmuş ancak kriz öncesindeki düzeyinin (2008, 14,25 milyar dolar) altında gerçekleşmiştir. Önceki yıllarda olduğu gibi 2010 yılında da ithal ve ihraç edilen mallar arasında sırasıyla rafine edilmek üzere ülkeye giren ham petrol alımı ve bu petrolün işlenmesiyle elde edilen petrol ürünleri satışı önemli bir yer tutmuştur. 2010 yılında ülkenin ihraç pazarları arasında yine Hindistan ve Suudi Arabistan önde gelirken, ithalat yaptığı ülkeler de ithalat içindeki paylarına göre % 23 ile

Suudi Arabistan, % 10 ile Fransa, % 8 ile ABD, % 6,5 ile Çin Halk Cumhuriyeti, % 5 civarındaki paylarıyla Güney Kore, Japonya, Almanya ve İngiltere olarak sıralanmıştır.⁴³ Bahreyn’de 2010 yılı sonu itibariyle milli gelirin satın alma paritesine göre 29,82 milyar dolar, ülkedeki yabancı sermaye birikiminin 15,77 milyar dolar, ülke dışındaki Bahreyn sermayesinin 8,39 milyar dolar, dış borcun yaklaşık 14,68 (2009-10,5 milyar dolar) milyar dolar, yabancı döviz ve altın rezervlerinin de 3,8 milyar dolar olarak gerçekleştiği tahmin edilmektedir.⁴⁴

Bu arada ülkede 2008-2009 krizinin psikolojik etkilerini de silecek nitelikte iki büyük uluslararası organizasyon gerçekleştirilmiştir. İlk olarak, Dubai Uluslararası Havacılık Fuarı’ndan esinlenerek başlatılan Birinci Bahreyn Uluslararası Havacılık Fuarı, “Bahrain Air Show 2010” adıyla Manama’daki Sakhir hava üssünde 21-23 Ocak tarihlerinde gerçekleştirildi. Silahlanma ve sivil havacılıkta Batılı silah ve uçak şirketlerinin önemli müşterilerinden olan Körfez’in petro-dolar zenginleri, Körfez’in bu ikinci büyük havacılık fuarıyla, hem aralarındaki rekabeti yeni bir alana taşıdılar hem de Batılı ticari ve askeri hava araçları ve silah üreticilerinin Körfez piyasasındaki rekabetini izlediler.

Dış Politika Gelişmeleri

Bahreyn’in Dış Politika Sorunları ve Öncelikleri

Bahreyn, Körfez’in diğer küçük devletleri gibi kendisini sürekli olarak bölgenin güçlü devletlerine karşı tehdit altında hissetmiştir. Buna bağlı olarak bölge ve bölge dışı ülkelerin ülkenin savunma ve güvenlik politikalarına, ya bir tehdit kaynağı olarak ya da güvenlik alanında işbirliği yapılan bir aktör olarak, olumlu ya da olumsuz yönde tesir ettiğini görmekteyiz. Ülke, uzun yıllar özellikle Irak ve İran’dan algıladığı tehditlere karşı tek başına yeterli ve caydırıcı güce sahip olmadığı için bölgedeki diğer yakın monarşilerin dostluğuna yönelmiştir. Bunlar arasında da Suudi Arabistan başta gelmiştir. Bölge dışından da ABD ve İngiltere ile sürdürülen yakın ilişkiler Bahreyn dış politikasının önemli bir parçası olagelmıştır. Son yıllarda Irak’ın bir tehdit unsuru olarak ortadan kalkmasından sonra Bahreyn’in savunma doktrini ve buna bağlı olarak silahlanma ve askeri harcamalarında ülkenin İran’dan algıladığı tehdit etkili olmaktadır. Bahreyn dış politikasında İran’ın pozisyonu ve etkisi ülkedeki Şii nüfus nedeniyle her zaman hassas bir konu olmaya devam edecek görünmektedir.

Bahreyn, Körfez ülkeleri içinde merkezi konumuna rağmen ülkenin nüfus, toprak ve ekonomik olarak küçüklüğünden kaynaklanan doğal kı-

sıtlarla karşı karşıyadır. Bu da ülkenin güvenlik kayguları ve algıladığı dış tehditler ile birleştiğinde Manama yönetiminin dış politikasında ve özellikle de bölgesinde ittifaklara dayalı ve dikkatli bir politika izlemesini zorunlu kılmaktadır. Bunun bir sonucu olarak 1981'de Suudi Arabistan, Katar, Umman, BAE ve Kuveyt'le birlikte Körfez İşbirliği Konseyi'nin (KİK) kuruluşunda altı kurucu üyeden biri olarak rol oynamıştır. Bu örgüt, diğer üye Körfez ülkeleri için de olduğu gibi, Bahreyn yönetimi için savunma ve güvenlik politikalarını etkileyen önemli bir bölgesel ittifaktır ve Körfez'in küçük ülkeleri arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi ve sorunların çözülmesinde önemli roller oynamıştır. KİK'in önemli hedeflerinden biri de Irak ve İran'a karşı Körfez ülkelerini bir araya getirmek ve ortak savunma sistemleri üzerinde birleştirmektir. KİK sadece 1982'de kuruluşundan hemen sonra Bahreyn'e bu amaçla 1,7 milyar dolar civarında finansman kaynağı sağlamıştır.

Körfez İşbirliği Konseyi içinde geliştirdiği müttefik ilişkileri dışında Bahreyn, bölgesinde 1970'lerin sonuna kadar Irak, bu tarihlerden sonra da İran tarafından ciddi tehdit algılamasıyla karşı karşıya olmuştur. İran Devrimi sonrasında bu devletin özellikle ülkedeki nüfusun çoğunluğunu oluşturan Şiiler üzerindeki etkisi nedeniyle İran her zaman Bahreyn iç ve dış politikasının önemli bir sorun alanı olmuştur. Bahreyn'in İran'dan algıladığı iç ve dış tehdit İran Devrimi'nden sonra ideolojik bir boyut da kazanarak artmıştır. Bu yeni dönemde İran, ülkedeki iç karışıklıklara neden olan Şii grupların ilham kaynağı hatta destekleyicisi olarak görülmüştür. Bahreyn yönetimleri 1980'ler ve 1990'larda ülkede meydana gelen çok sayıda olayın İran tarafından hükümete karşı ve rejim değişikliği amacıyla tertip edildiğini ileri sürmüştür.⁴⁵ Tahran'daki Şii İran yönetimleriyle Manama'daki Sünni Bahreyn yönetiminin yakın ilişkiler geliştirememesi sadece bölgesel bir sorun alanı da değildir. Bu sorunda bir başka belirleyici unsur, Bahreyn'in uzun yıllar yakın ilişkiler içinde bulunduğu ABD ile İran ilişkilerinin gergin seyreden düzeyidir. Amerikan faktörünün de etkisiyle Körfezdeki İran algısı sadece Manama için bir sorun değil aynı ya da benzer nedenlerle bölgesel bir olgu haline gelmiştir.⁴⁶ Bu sorun, özellikle 2003 yılında Irak'ın işgal edilerek zayıflaması ve bölgede İran'ın etkisini artırmasıyla daha da derinleşmiştir. Körfez ülkeleri için sorunun derinleşmesinde, bölgede İran'ın güçlenmesinin olduğu kadar Amerikan politikalarının, beklentilerinin ve siyaset yapıcılarının da etkisinin olduğu söylenmelidir. Bir örnek vermek gerekirse; son olarak 2009 yılında bütün bölge ülkelerinin açıkladığı önemli silahlanma harcamalarında İran'ın nükleer programının etkisi olduğu kadar, bölge ülkelerini uzun yıllar ciddi bir pazar alanı olarak gören Amerikan silah endüstrisi ve lobilerinin de etkisi vardır.

İki ülke arasındaki ilişkilerin sorunlu ve serin geçmişine rağmen Bahreyn ile İran arasında hemen her yıl üst düzey bürokratik ziyaretler de yapılabilmektedir. 2010 yılında bu ziyaretlerden birinde Bahreyn Parlamento Başkanı Halife Ahmet el-Zehrani Tahran'da İranlı muhatabı Ali Laricani'ye İran'ın barışçıl bir nükleer teknolojiye sahip olma hakkı olduğunu da ifade edebilmiştir.⁴⁷ İki ülke arasındaki bu olumlu ziyarete rağmen 6 Eylül'de Bahreyn bir kez daha İran'ı içişlerine karışmak ve monarşi ve rejimi devirme girişimlerinde bulunmakla suçlamıştır. 2010 Kasım ayı sonunda açıklanan bir Wikileaks belgesinde, Bahreyn Kralının Amerikan yetkililerinden İran'ın nükleer programının durdurulması gerektiğini ifade ettikten sonra bunun için her yola başvurulmasını istediğini açıklaması da iki ülke ilişkilerini yeniden germiştir.⁴⁸

Bahreyn dış politikasında önemli faktörlerden biri de Batı ile olan ilişkiler olmuştur. Batı ülkeleri arasında da ABD uzun yıllar Bahreyn için önemli ve belirleyici bir ülke olmuştur. Bahreyn, Körfez'de ABD Deniz Kuvvetlerine 1947'den beri önemli bir üs görevi de görmektedir. Bu görevin önemli bir parçasını ülkede konumlanmış olan ve Amerikan 5. Filosu'sunu da içeren Ortadoğu'daki en büyük Amerikan deniz üssü oluşturmaktadır. 1991'deki Körfez Savaşı'ndan beri ABD Körfezdeki askeri varlığının önemli bir kısmını Bahreyn'deki üssünde bulundurmaktadır. İki ülke ilişkileri son yıllarda daha da geliştirilerek, ABD'nin Bahreyn'i 2001 yılında NATO üyesi olmayan önemli bir müttefik olarak ilan etmesine kadar varmıştır. İki ülke 2004 yılında da Serbest Ticaret Anlaşması imzalamıştır. Bahreyn, önce 2003'te ABD'nin Irak'ı işgalinde, daha sonra da Irak'taki Amerikan operasyonlarında bu ülkeye üs ve lojistik destek sağlamıştır. ABD de Birinci Körfez Savaşı'ndan beri bu ülkeye önemli askeri finansman ve teknik yardımda bulunmakta, Yabancı Askeri Satışlar (FMS), Fazlalık Askeri Teçhizat Satışı (EDA) ve Uluslararası Askeri ve Eğitim Tatbikatı (IMET) programları yoluyla doğrudan teknik, mali ve eğitim yardımlarını sürdürmektedir. İki ülke arasında ve KİK üyeleri ile koordineli ve düzenli olarak ortak askeri tatbikatlar düzenlenmektedir. Bahreyn ayrıca askeri personelini de eğitim amacıyla düzenli bir şekilde ABD'ye göndermektedir.

ABD ve Bahreyn'in yakın işbirliği içinde buldukları bir diğer dış politika konusu da uluslararası terörizmle mücadeledir. Bu alanda özellikle 2006'dan bu yana Bahreyn Merkez Bankası terörün finans kaynaklarının takibi ve kurutulması çabalarında ABD'nin yanında aktif rol almıştır. Bahreyn Kralı göreve geldikten sonra ABD'ye sık sık resmi ziyarette bulunmuştur. Buna karşılık olarak da 2008 Ocak ayında Başkan Bush bu ülkeyi görevdeyken ziyaret eden ilk ABD Başkanı olmuştur. Kral Hamad, Irak Savaşı'nın ve Irak'taki yıkımın mimarı olan Bush'un bu ziyaretine,

Amerika'nın bölgede düşen itibarına rağmen, üç ay geçmeden iade-i ziyarette de bulunmuştur.⁴⁹ 2010 yılında Bahreyn Amerikan ilişkilerinde yaşanan önemli sorun alanlarından biri 2009 yılı sonlarında Bahreyn Parlamentosu'nda kabul edilen ve Bahreyn hükümeti, iş adamları ve vatandaşlarına İsrail ile resmi ya da özel ilişki kurmayı yasaklayan yasa etrafında yapılan tartışmalardı. Yasa İsrail'e karşı açık bir tavır içermesinin yanında, ABD'nin Bahreyn ile imzaladığı Serbest Ticaret Anlaşması'nın ön şartına da aykırıydı.⁵⁰

Bahreyn 2010 yılında Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Kuveyt ile birlikte 2010- 2014 arasında ABD'den 120 milyar dolarlık silah almayı planlayan yeni bir silahlanma programı içinde de yer aldı. Bölge ülkelerinin yeni silahlanma hamlesinin İran'dan algıladıkları tehditle ilgili olduğu söylene de Ortadoğu'da İran'a karşı bir nevi çevreleme politikası amaçlayan Obama Yönetiminin de bu silahlanma programının açıklanmasında oynadığı rol yadsınmaz.

Dış politikada 2010 yılı Gelişmeleri

Bahreyn'de 2010 yılı içinde öne çıkan dış politika gelişmelerinin bir kısmını yabancı ülkelere yapılan üst düzey ziyaretler oluşturmaktadır. Bu ziyaretlerin önemi, küçük bir ülke için, ülkeye büyük ülkelerin devlet başkanları ya da üst düzey temsilcilerinin gelmesi anlamında değerlendirilmelidir. Bahreyn'e bu anlamda 2010 yılındaki ilk ziyareti 20-22 Ocak tarihlerinde Rusya Başbakan Birinci Yardımcısı Viktor Zubkov gerçekleştirmiştir. Daha sonra 23 Şubat tarihinde de Yemen Cumhurbaşkanı Abdullah Salih Bahreyn'de iki günlük resmi temaslarda bulunmuştur. 18 Nisan'da da Suudi Arabistan Kralı Abdullah, resmi bir ziyaretle Bahreyn'i ilk kez Suudi Kralı olarak ziyaret etmiştir. Bahreyn'i ayrıca 24 Ağustos tarihinde Ürdün Kralı Abdullah ziyaret etmiştir.

Bir yandan bu ziyaretler Bahreyn'i uluslararası ve bölge gündemine olumlu olarak taşıırken, ülke bir yandan da bazı uluslararası ya da dış politika sorunlarıyla dikkat çekmiştir. İlk olarak, 1 Mart 2010 tarihinde İngiltere'nin Bahreyn Büyükelçisi Jamie Bowden'in Bahreyn Parlamentosunun alt kanadının en büyük partisi Şii el-Vifak'ın temsilcileriyle Bahreyn'deki iç siyasal gelişmeleri görüşmesi, Bahreyn'de hükümet, parlamentodaki Sünni gruplar ve medya dahil Sünni çevrelerin büyük tepkisini çekmiştir.⁵¹ Mart ayı boyunca ülkede Bowden ve İngiltere'yi protesto eden gösteriler yapılması üzerine İngiliz Hükümeti, Bahreyn Grand Prix'ini izleyecek olan İngiliz turist ve sporseverleri Bahreyn'deki seyahatleri boyunca güvenlikleri konusunda uyarmıştır. Mayıs ayında da Bahreyn ile Batı arasında dış politika alanında ikinci bir düşük yoğunluklu

gerilim yaşandı. Suudi milyarder Maan el-Sanea'ya ait olan ve iflas eden Awal Bank ile The International Banking Corporation (TBIC) bankalarının 2009 Temmuz ayında tutuklanan İngiliz, Amerikan, Kanada ve İrlandalı yöneticilerinden biri olan Amerikalı Glen Steward 2010 Mayıs ayında Amerikan özel güçlerinin de desteğiyle bu ülkeden kaçmayı başardı. Steward daha sonra Bahreyn hükümeti ve yetkilileri hakkında Cenevre'deki Uluslararası İnsan Hakları Mahkemesine ülkeden ayrılmasının aylarca haksız olarak engellendiği, özgürlüklerinin kısıtlandığı ve insan hakları ihlallerine maruz bırakıldığı gerekçesiyle dava açtı.⁵²

Bu arada Mart ayında İngiltere ile Büyükelçi krizi nedeniyle gerilen ilişkiler 2010 yılı sonbahar aylarında gündeme gelen bir kaç gelişme nedeniyle yeniden gündemde yer bulmuştur. Eylül ayı başında İngiliz Lordlar Kamarası üyeleri bir ay önce tutuklanan muhalif lider ve eylemcilerin uzun tutukluluk sürelerini ve siyasal nedenlerle cezalandırılmalarını kınadı.⁵³ 13 Eylül'de de 2009 Temmuz ayından beri tutuklulukları devam eden Awal ve TBIC bankalarının üç İngiliz üst düzey yöneticisinin durumu İngiliz hükümeti ve Dışişleri Bakanlığı tarafından Bahreyn'li yetkililer nezdinde gündeme getirilerek, konunun insan hakları ihlalleri bağlamında taşıdığı sakıncalar dile getirildi.⁵⁴ Yine Eylül ayında, İngiliz Lordlar Kamarası gibi, uluslararası insan hakları ve sivil toplum örgütleri de Bahreyn'i, güvenlik güçlerinin Ağustos ayında tutuklanan ve hapse atılan Abdülcelil Singace ve diğer üç tutukluya işkence yaptıkları gerekçesiyle kınamış ve Bahreyn yönetimini dış politikada uluslararası toplum nezdinde güç duruma düşürmüştür. 22 Ekim tarihinde ise Bahreyn hükümeti ülkede yapılacak seçimlerden hemen önce Interpol'e, İngiltere'de yaşayan iki muhalif isim olan Hasan Ali Mushamil ve Said el-Şehabi'nin, teröre ve hükümete karşı darbe girişimlerine destek oldukları gerekçesiyle, yakalanması kararını ilettili.⁵⁵ Bu karar, zaten ülkedeki muhalif gruplara yapılan baskı nedeniyle sürekli Batı hükümetleri ve sivil toplum örgütleri tarafından eleştirilen Bahreyn hükümetinin uluslararası kamuoyundaki itibarını daha da zedeleyecek nitelikteydi. Son olarak da 30 Kasım tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanı William Hague, Londra'da Bahreyn Kraliyet Prensi Salman Halife'ye Bahreyn'de tutuklu bulunan İngiliz bankacıların durumu hakkında İngiltere'nin duyduğu kaygıları bildirmiştir.

Bu arada Bahreyn'i bölgesinde zor durumda bırakacak bir başka dış politika gelişmesi meydana gelmiştir. 2010 Kasım ayı sonunda dünya genelinde sansasyonel etki bırakan Wikileaks internet sitesi tarafından yayınlanan bir belge, Bahreyn Kralının Amerikan yetkililerinden İran'ın nükleer programının durdurulması gerektiği ve bunun için her yola başvurulmasını istediğini açıklaması Bahreyn yönetimini dış politika alanında zor durumda bırakmıştır.⁵⁶

Yılın sonuna doğru Bahreyn'i dünya dış politika gündemine taşıyan bir de olumlu gelişme olmuştur. 3-5 Aralık tarihlerinde, Manama Diyalog Grubunun 7. Bölgesel Güvenlik Zirvesi Manama'da toplanmıştır. Toplantının onur konukları Ürdün Kralı Abdullah ve Amerikan Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'dı. Toplantıya Türk Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, İran Dışişleri Bakanı Manuçer Muttaki, İngiltere Savunma Bakanı Liam Fox da katılmış ve toplantı bölgesel ve uluslararası barış ve diyalogun tesisi için olumlu görüşmelere sahne olmuştur.

Bahreyn-Türkiye İlişkileri

Uzun bir geçmişi olan Türkiye-Bahreyn ilişkilerinde yeni bir dönem, 2009 yılında Bahreyn'in Türkiye'de ilk kez büyükelçilik düzeyinde temsil edilmesi ile açılmıştır. Bahreyn Kralı Hamad bin İsa el-Halife'nin 2008 Ağustos ayında Türkiye'yi ziyaret etmesi bu dönemi başlatan adım olmuştur.⁵⁷ Bu ziyaret esnasında imzalanan ikili anlaşmalar meyvelerini 2009'dan itibaren vermeye de başlamıştır. Ülkede bugün itibarıyla Türk firmalarının aldığı ve yürüttüğü projelerin değeri 300 milyon dolar civarındadır. Bahreyn'de önümüzdeki yıllarda başlatılması planlanan 20-25 milyar dolar değerindeki inşaat ve altyapı projelerinin büyüklüğü göze alındığında bu pay küçük görünmekle birlikte, bu projeler Türk firmaları için yeni fırsatlar ortaya koyacaktır. Ülkede şimdiye kadar Türk bankalarından Yapı Kredi Bankası, Halk Bankası, Finansbank, Denizbank, İş Bankası, ING Bank, Kuveyt-Türk Yatırım Ortaklığı, Vakıfbank ve Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası şube açarak faaliyette bulunmaya başlamış durumdadır.

Bu arada, Türkiye ile Bahreyn arasında 2009 yılında Manama'da yapılan Türkiye-Bahreyn Karma Ekonomik Komisyonu 5. Dönem Toplantısı'ndan sonra bir başka ortaklık da, iki ülke arasında, 1990 yılında imzalanan Ekonomik, Endüstriyel ve Teknik İşbirliği Anlaşmasına dayanarak toplanan Ortak Ekonomik Komisyonun Beşinci toplantısının 17-20 Şubat 2010 tarihinde Manama'da yapılmasıyla pekiştirilmiştir.

Türkiye ve Bahreyn arasındaki ticari ilişkiler son ekonomik krizden önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu ülkeye ihracatımız, 2007 yılında 76 milyon dolar iken, 2008 yılında 308 milyon dolara çıkmış, ancak 2009 yılında çok keskin bir düşüşle 114 milyon dolar seviyesine gerilemiştir. 2010 yılında ise biraz düzelerek 172 milyon dolar civarına yükselmiştir. Bu ülkeye olan ihracatımızdaki 2009 yılındaki düşüşte küresel ekonomik krizin etkisiyle başta demir-çelik ürünleri olmak üzere emtia fiyatlarındaki gerileme ve talepte yaşanan düşüş rol oynamıştır.⁵⁸ Bahreyn'den 2010 yılı ithalatımız, 24,3 milyon dolar olan 2009 düzeyine göre artarak 71,6

milyon dolara yükselmiş ve bu ülkeyle olan dış ticaretimiz 2010 yılında 100 milyon dolar fazla vermiştir.⁵⁹

	2007	2008	2009	2010
Ticaret hacmi	196	403,7	138	243,4
İhracat	76,6	308,2	113,7	171,7
İthalat	119,2	95,5	24,3	71,6
Denge	-42,8	+212,7	+89,4	+100,1

Tablo 2: Türkiye-Bahreyn Ticareti 2004-2009 (milyon dolar)60

Sonuç

Bahreyn’de 2010 yılında meydana gelen gelişmeler arasında, iç siyasal gelişmeler ve 2010 seçimleri, küresel ekonomik krizin ülke ekonomisi üzerinde devam eden etkileri ile Bahreyn dış politikasını etkileyen iç ve bölgesel gelişmeler sayılabilir. İç gelişmeler arasında ülkenin etnik nüfus yapısından beslenen iç güvenlikle ilgili olaylar ve 2010 genel seçimleri öncesi ve sonrasında kaydedilen gösterilerden bahsedilmiştir. Ülkenin 2010 yılındaki ekonomi gündeminde ise, 2008 küresel mali kriziyle başlayan süreçte Bahreyn ekonomisinin kaydettiği düzelme ve yeni ekonomik göstergeler dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki, Bahreyn’de 2010 yılı iç gelişmeleri iki temel başlıkta özetlenebilir. Bunlar, yapılan genel seçimler ve küresel ekonomik krizin ülke ekonomisi ve toplum üzerindeki etkileridir. Dış gelişmeler ve dış politika alanında ise, daha önceki yıllarda olduğu gibi, ülkenin güvenlik doktrin ve politikalarını da belirleyen bölge içi tehdit ve bu tehdide bağlı olarak ülkenin yakın ilişkiler içine girdiği ülkeler, etkili olmuştur. Tehdit bağlamında 2010 yılında da İran başı çekmiştir. Bu tehdide karşı da Bahreyn, başta Suudi Arabistan gibi komşu Körfez ülkeleri olmak üzere, Körfez’de önemli askeri ve siyasi nüfuzu olan ABD ve diğer Batılı ülkeler ile yakın ilişkiler içinde olmuştur. Ayrıca aralarında Bahreyn’in de bulunduğu Körfez ülkelerinin, 2010 yılıyla başlayan birkaç yılı kapsayan bir dönem için, önemli bir silahlanma programı açıklamış olmaları 2010 yılında Bahreyn iç ve dış politikasında dikkat çeken önemli bir konu olmuştur.

Kronoloji

- **20-22 Ocak:** Rusya Başbakan Birinci Yardımcısı Viktor Zubkov Bahreyn'e resmi bir ziyaret gerçekleştirdi.
- **21-23 Ocak:** Bahreyn Uluslararası Havacılık Fuarının ilki "Bahrain Air Show 2010" adıyla Ocak ayında Manama'daki Sakhir hava üssünde gerçekleştirildi.
- **23 Şubat:** Yemen Cumhurbaşkanı Abdullah Salih iki günlük resmi bir ziyaret için Bahreyn'e geldi.
- **1 Mart:** İngiltere Büyükelçisi Jamie Bowden'ın Şii el-Vifak Partisi temsilcileriyle Bahreyn'deki iç siyasal gelişmeleri görüşmesi Sünni çevrelerden büyük tepki göyerek ülkede Mart ayı boyunca sürecek gösterilere neden oldu.
- **10 Mart:** İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Bahreyn Grand Prix'ini izleyecek olan İngiliz turist ve sporseverleri, Büyükelçi krizinin neden olduğu gösteriler nedeniyle Bahreyn'deki seyahatleri boyunca güvenlikleri konusunda uyardı.
- **18 Nisan:** Suudi Arabistan Kralı Abdullah Bahreyn'e kral olarak ilk resmi ziyaretini gerçekleştirdi.
- **Ağustos:** Yaklaşan seçimler nedeniyle ısınan iç siyasal atmosferde yapılan sokak gösterileri sonrasında aralarında muhalif el-Hak partisi liderlerinden Abdulcelil el-Singace'in de bulunduğu 250 muhalif gösterici tutuklandı.
- **24 Ağustos:** Ürdün Kralı Abdullah Bahreyn, Kuveyt ve Suudi Arabistan'ı ziyaret etti.
- **3 Eylül:** Ağustos ayında tutuklanan göstericilerden aralarında Abdulcelil el-Singace ve Abdulgani el-Kanjar'ın da bulunduğu 23 muhalif, terörizm ve şiddet olaylarına katılma ve hükümeti devirmeye teşebbüs suçlamalarıyla çeşitli cezalara çarptırıldı.
- **6 Eylül:** Bahreyn bir kez daha İran'ı içişlerine karışmak ve rejimi devirme girişimlerinde bulunmakla suçladı.
- **6 Eylül:** İngiliz Lordlar Kamarası üyeleri, Ağustos ayında tutuklanan muhalif lider ve eylemcilerin uzun tutukluluk sürelerini ve siyasal nedenlerle cezalandırılmalarını kınadı.
- **13 Eylül:** İngiliz Hükümeti, 2009 Temmuz ayından beri Bahreyn'de tutuklu bulunan Awal ve TBIC bankalarının İngiliz yöneticilerinin

durumunun, insan hakları ihlalleri bağlamında sakıncalar taşıdığını, Bahreynli yetkililere ilettili.

- **Eylül:** İnsan hakları ve sivil toplum örgütleri, Ağustos ayından beri tutuklu bulunan Abdülcelil Singace ve diğer tutuklulara işkence yapıldığı iddialarına dikkat çekerek konunun araştırılmasını talep etti.
- **Ekim:** Seçimlerden hemen önce, Bahreyn Ulusal İslami Uyum Birliği (The Islamic National Accord Association) lideri Şeyh Ali Salman, ülkedeki Sünni Kraliyet ailesi ve ortaklarının ekonomik ve siyasi düzen üzerindeki hâkimiyetlerinin son bulmasını istedi.
- **22 Ekim:** Bahreyn ülkede yapılacak olan seçimlerden hemen önce Interpol'e İngiltere'de yaşayan muhalif liderler Hasan Ali Mushamil ve Said el-Şehabi'nin, teröre ve hükümete karşı darbe girişimlerine destek oldukları gerekçesiyle yakalanmalarını kararını ilettili.
- **23 Ekim:** Bahreyn'de yapılan genel seçimlerin ilk turunda Şii el-Vifak Partisi oylarını ve sandalye sayısını artırarak kazançlı çıktı.
- **30 Ekim:** Bahreyn'de genel seçimlerin ikinci turu yapıldı. İlk turda belli olmayan 9 sandalye için yapılan bu seçimlerin sonunda dağılan sandalyeleri Sünni partiler ve bağımsızlar kazandı.
- **28 Kasım:** Wikileaks tarafından yayınlanan bir belge, Bahreyn Kralının ABD'den, İran'ın nükleer programının durdurulması gerektiği ve bunun için her yola başvurulabileceğini ilettiliğini ortaya çıkardı.
- **30 Kasım:** İngiltere Dışişleri Bakanı William Hague, Londra'da Bahreyn Kraliyet Prensi Salman Halife'ye Bahreyn'de tutuklu bulunan İngiliz bankacıların durumu hakkında ülkesinin kaygılarını ilettili.
- **3-5 Aralık:** Manama Diyalog Grubu'nun 7. Bölgesel Güvenlik Zirvesi 3-5 Aralık 2010 tarihlerinde Manama'da yapıldı.

Dipnotlar

- 1 "Background note: Bahrain," *US Department of State, Bahrain, 2010*. Erişim adresi ve tarihi: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/26414.htm> (20 Ekim 2010)
- 2 "Remarkable Growth: Expats outnumber Bahrainis in 2010 Census", *Bahrain Census 2010*. http://www.census2010.gov.bh/news/news_en26.html , 28 Kasım 2010.
- 3 "290,000 Indians in Bahrain," *Gulf Daily News*, 5 Temmuz 2008. Erişim adresi ve tarihi: <http://www.gulf-daily-news.com/NewsDetails.aspx?storyid=222148>. (20 Ekim 2010)
- 4 Örneğin kişi yıllık başına düşen gelirden Katar 68.000 dolar, Birleşik Arap Emirlikleri 48.000 dolar ve Kuveyt 38.000 dolar ile Bahreyn'in çok ilerisindedirler.
- 5 Buna rağmen ülkedeki petrol endüstrisi, bir bütün olarak ham petrol üretimini ve diğer Körfez ülkelerinde üretilen ham petrolün işlendiği rafine endüstrisini içermekte, bu faaliyetlerinden toplanan vergiler hükümet bütçe gelirlerinin % 70'ini karşılamaktadır. Buna bağlı olarak uluslararası piyasalardaki fiyat istikrarsızlıkları hükümet harcama ve programlarını ciddi olarak etkilemektedir.
- 6 Bunda ülke nüfusunun büyük bölümünü oluşturan Şiilerin kurduğu siyasal örgütlerin seçimleri boykot etmelerinin de büyük payı vardır.
- 7 "CIA World Factbook: Bahrain," <https://www.cia.gov/library/publications>.
- 8 "Remarkable Growth: Expats outnumber Bahrainis in 2010 Census", *Bahrain Census 2010*.
- 9 *Bahrain Center for Human Rights, Social Watch Report 2009: Bahrain, 2009*. Erişim adresi ve tarihi: <http://www.bahrainrights.org/en/node/3117> (20 Ekim 2010)
- 10 Bahrain's Siite MPs walk out over population", *Today's Zaman*, 14 Mayıs 2008.
- 11 "Bahrain population crossed 1m in December", *Gulf News*, 28 Şubat 2008; "Remarkable Growth: Expats outnumber Bahrainis in 2010 Census", *Bahrain Census 2010*.
- 12 "Police in Bahrain clash with protesters", *AP*, 30 Ekim 2009.
- 13 1990'lardaki sokak olayları ülkede Emir'in 1975'ten beri yapılmayan hükümet değişikliğini 1995'te yapması sonucu doğurmuştur.
- 14 "Bahrain", *US Department of State*.
- 15 Michael Slackman, "Sectarian Tension Takes Volatile Form in Bahrain", *New York Times*, 27 Mart 2009.
- 16 Bill Law, "Police 'use guns' at Bahrain protests", *BBC Radio 4*, 3 Nisan 2009; Richard Thompson, "Special report: Bahrain - Protests threaten reform", *MEED Insight*, 28 Ocak 2008. Bu yorum, yaklaşık bir yıl sonra ülkede patlak verecek olan 2011 Ayaklanması dikkate alındığında, ayaklanmalar öncesinde yapılmış doğru bir öngörü olarak değer kazanmaktadır.
- 17 Ian Black, "Bahrain's elections overshadowed by crackdown on Shia protesters", *The Guardian*, 22 Ekim 2010.
- 18 "Shia opposition makes big gains in Bahrain election", *The Telegraph*, 24 Ekim 2010.
- 19 "Shia group holds strong position in Bahrain elections", *BBC News Middle East*, 24 Ekim 2010;
- 20 "Bahrain 2010 Elections: the results are in", *Yagoob's Dome*, 31 Ekim 2010.
- 21 "Independents the biggest winners", *The Gulf Daily News*, 1 Kasım 2010.
- 22 Ian Black, "Bahrain's elections overshadowed by crackdown on Shia protesters", *Guardian*, 22 Ekim 2010.
- 23 "Bahrain Shiites retain chamber seats after vote", *AP*, 24 Ekim 2010.

- 24 Lawson, *Countries at the Crossroads: Bahrain*.
- 25 Notlandırmada 0 en zayıf performansı, 7 ise en güçlü performansı ifade etmektedir.
- 26 A.g.e..
- 27 Lawson, *Countries at the Crossroads: Bahrain*'den çevrilerek alıntılanmıştır.
- 28 Bahrain Center for Human Rights, Social Watch Report 2009: Bahrain, 2009. Erişim adresi ve tarihi: <http://www.bahrainrights.org/en/node/3117> (20 Ekim 2010)
- 29 Fred H. Lawson, *Countries at the Crossroads: Bahrain*, New York: Freedom House Publication 2010.
- 30 Bahrain Center for Human Rights Defending and promoting human rights in Bahrain <http://www.bahrainrights.org/internetblocks>
- 31 Fred H. Lawson, *Countries at the Crossroads: Bahrain, 2010*.
- 32 Digby Lidstone, "Fed up with immigration and discrimination", *FT Special Report: Bahrain*, 10 Kasım 2009. Erişim adresi ve tarihi: <http://www.bahrainrights.org/en/node/2974> (23Ekim 2010).
- 33 "Bahrain hints at Iranian involvement in plot to overthrow government", *The Telegraph*, 6 Eylül 2010.
- 34 "Bahrain hints at Iranian involvement...", *The Telegraph*, 6 Eylül 2010.
- 35 "Bahrain royal family facing unprecedented challenge in election", *The Telegraph*, 22 Ekim 2010.
- 36 Andrew England, "Talk of reform but still much to do", *FT Special Report: Bahrain*, 10 Kasım 2009.
- 37 *CIA World Factbook: Bahrain, 2010*. Erişim adresi ve tarihi: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ba.html> (29 Ekim 2010)
- 38 "Country Analysis Brief: Bahrain", US Energy Information Administration, Mart 2011. Erişim adresi ve tarihi: <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=BA> (15 Mayıs 2011).
- 39 "Country Analysis Brief: Bahrain"; *CIA World Factbook: Bahrain, 2010*.
- 40 "Background note: Bahrain," 2010.
- 41 "Background note: Bahrain," 2010.
- 42 Bahreyn, Formula 1 otomobil yarışlarına 'Bahreyn Grand Prix'i' adı altında 14 Mart 2010 tarihinde yedinci kez ev sahipliği yaparken bu yarış Bahreyn pistinde ikinci kez sezonun açılış yarışları olarak yapıldı. "2009 Bahrain Race Report: Button makes it three wins from four in Bahrain", *Formula 1 Web Sayfası*. Erişim Adresi ve tarihi: <http://www.formula1.com/news/headlines/2009/4/9266.html> 22 Ekim 2010.
- 43 *CIA World Factbook: Bahrain, 2010*.
- 44 *CIA World Factbook: Bahrain, 2010*.
- 45 Bugün ülkede meydana gelen en küçük olayda bile İran'ı suçlaması şeklinde bir eğilimi bulunmaktadır. Digby Lidstone, "Fed up with immigration and discrimination", *FT Special Report: Bahrain*, 10 Kasım 2009.
- 46 İran-İrak Savaşı'nın başlamasıyla bu tehdit sadece Bahreyn değil diğer Körfez ülkelerinin ortak algı ve korkuları haline dönüşmüş ve bu da ortaya Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) örgütünü çıkarmıştır.
- 47 "Bahrain Backs Iran's Right to Nuclear Technology," *Press TV*, 7 Ocak 2010.
- 48 "US embassy cables: Bahrain king says Iranian nuclear programme must be stopped", *the Guardian*, 28 Kasım 2010.

- 49 Ortadoğu genelinde 2009 yılında yapılan bir araştırmaya göre, ABD'nin bölgedeki varlığı ve liderliğini onaylayanların oranı sadece Bahreyn'de %33'lük bir artışla % 55'e yükselmiştir. Lübnan, Fas, Suudi Arabistan, Filistin ve Yemen'de halkın yarısından fazlasının ABD'nin bölgedeki varlığı ve liderliğini onaylamadığı bir dönemde kaydedilen bu artış aynı zamanda Arap Birliği içinde kaydedilen en büyük artış olarak da kayda geçmiştir. Mohamed Younis, "Arab League Countries' Views of U.S. Leadership Up in 2009" *Gallup*, 13 Ocak 2010.
- 50 Yasa, Amerikan-Bahreyn Serbest Ticaret Anlaşmasının imzalanabilmesi için önceden kapatılan İsrail Boykot Bürosu'nun yeniden açılmasını da öngörüyordu. Mohammed Al A'Ali, "MPs ban Israel links", *Gulf Daily News*, 28 Ekim 2009.
- 51 "Al Wefaq, British ambassador under fire for meeting on Bahrain", *Gulf News*, 1 Mart 2010.
- 52 "UK urged to act on detained bankers in Bahrain", *The Telegraph*, 4 Eylül 2010.
- 53 "Peers attack Bahrain over human rights", *The Telegraph*, 6 Eylül 2010.
- 54 "UK urges action on British bankers held in Bahrain" *The Telegraph*, 13 Eylül 2010.
- 55 "Bahrain royal family facing unprecedented challenge in election", *The Telegraph*, 22 Ekim 2010.
- 56 "US embassy cables: Bahrain king says Iranian nuclear programme must be stopped", *the Guardian*, 28 Kasım 2010.
- 57 TC: Cumhurbaşkanlığı - <http://www.tccb.gov.tr/>
- 58 Dış Ticaret Müsteşarlığı, Erişim adresi: dtm.gov.tr
- 59 T.C. Manama Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, *Bahreyn'in Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik- Ticari İlişkileri*, Mart 2010, Manama.
- 60 "Turkey-Bahrain Economic and Trade Relations", Ministry of Foreign Affairs, 2010. Erişim adresi: http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-commercial-and-economic-relations-with-bahrain.en.mfa